

Mines de Surroca i la colònia minera d'Ogassa^(*)

Ogassa, orígens i situació

El municipi d'Ogassa (Ripollès), amb una extensió de 46 km², es troba als vessants meridionals de la serra de Conivella, a poc més de 4 km de Sant Joan de les Abadesses. El petit poble va experimentar una gran transformació quan un pagès anomenat Silvestre Corones va descobrir els primers jaciments de carbó d'hulla, cap allà l'any 1780. Després de més de 30 anys d'aquella troballa que en un principi poca importància se li havia donat, començava a tenir-ne molta. Un veí de Figueres anomenat Joaquim de Romà, enregistraria aquella zona, en la qual hi va veure el futur d'una gran zona industrial, sempre naturalment, que es busqués una solució al transport d'aquell mineral. No tardaria gaire a sorgir un gran soci per compartir l'explotació d'aquells contorns. Fou una companyia establerta a Barcelona anomenada *El Veterano Cabeza de Hierro*, i que més endavant absorbiria les pertinences del Sr. Joaquim de Romà.

Desenvolupament de la colònia minera

Entre els anys 1860-1880 començaren a venir obrers de diversos indrets per treballar a les mines a causa del fort creixement que experimentà l'explotació dels jaciments d'hulla. L'empresa preveient el que això significaria, ja havia començat la construcció d'habitatges que haurien de convertir-se en una colònia minera. Es construïren en formats molt variats, segons l'orografia dels llocs on era possible la seva construcció. Destaquen els habitatges del carrer del Forn del Vidre, situats a la cota més baixa del municipi, i el nucli del Prat del Pinter, situat en una esplanada molt

bonica. Es construïren, també, cases individuals, més espaioses i vistoses: la torre (on vivia el director de les mines), les oficines, la fonda i la farmàcia.

Durant aquells anys la companyia explotadora de les mines posà a disposició dels obrers un complet local de queviures on podien fer les compres per a la manutenció diària. Al cap del mes, la despesa se'ls descomptava de l'import del sou, i d'aquesta manera moltes llars es podien beneficiar de tot el que necessitaven a uns preus molt més barats que no pas els dels comerços particulars. A part dels aliments també es venia roba i calçat. Aquell servei representava un gran ajut per a les famílies mineres, ja que beneficiar-se d'un preu més baix esdevenia una mena de sobresou

que bona falta els feia, especialment a les més nombroses, ja que freqüentment tenien sis o set fills. El local estava ubicat en les cases que existien al costat del Taller, a mig camí entre el Forn del Vidre i el Prat del Pinter.

Cap als anys 1890 i 1891 la mateixa empresa va fundar una "Caixa de Socors" per atendre les necessitats socials més elementals, i, per iniciativa dels treballadors, es constituí "La Germandat de Sant Joaquim", que venia a ser una mena d'assegurança per fer front a les malalties i/o accidents laborals. Més endavant encara se'n creà una altra anomenada "Mútua de Santa Bàrbara". L'any 1936 totes tres es fusionaren en una de sola, sota el nom de "Germandat de Sant Joaquim".

A pocs metres del que seria l'edifici d'*El Veterano*, entre les penyes, sortia una gran deu d'aigua, la font Gran, que era capaç de donar moviment a una roda de molí. Més endavant, aprofitant aquest fet es creà una foneria d'acer (M. Muriè), al costat de la

qual es troba un jaciment de terra refractària. També es descobrí que alguna pedrissa dels entorns era ideal per fer calç, molt apropiada per a la construcció d'habitatges, que en aquell temps tant interessaven. Es construïren dues fàbriques de ciment natural i calç, can Benet i can Balaguer. Atès que hi havia aquest material a prop, l'empresa va promoure la construcció de les cases de la colònia. Més endavant el ciment i la calç també es venien per tota la comarca.

L'empresa explotadora de les mines, conscient de la necessitat de poder obtenir energia, va aprofitar el cabal d'aigua de la Font Gran. Per conduir-la, s'aprofità el desnivell del terreny i, a través d'un canal d'obra i de tubs de ferro, arribaria a la turbina. És precisament en aquest lloc, la fàbrica de pans, on l'Ajuntament preveu ubicar-hi el futur museu de les mines. Aquesta turbina generava prou potència per cobrir les necessitats de totes les cases del poble, tenint en comp-

Imatge de principis del s. XX del Prat del Pinter, amb la colònia minera al fons.

(FOTO N.C. LL) (ARXIU M. MERCADER)

te que l'única despesa de llum era una senzilla bombeta a cada llar. Segons sembla, va ser la primera localitat de la província que va produir electricitat, a l'ensems que era de les pioneres d'Espanya. Foren uns anys molt bons per a l'empresa. Només en dos anys -1889-1890-, van extreure 66.641 tones de carbó.

Als habitatges dels treballadors podien viure-hi tres o quatre persones, però molt sovint n'hi convivien set o vuit. Les condicions que reunien no eren, malauradament, gens confortables, car en no tenir aigua corrent l'havien d'anar a buscar a les fonts públiques, construïdes expressament. Tampoc no disposaven de clavegueram, sinó de pous morts (fosses que calia buidar sovint) on anaven a parar els residus de les comunes. Pel que fa a la llum, tenien dret a una bombeta per llar que funcionava només durant la nit i a càrrec de l'empresa. Com que l'energia que produïa la turbina era limitada tenien preferència les necessitats industrials.

La vida dels miners

Una enquesta feta per l'empresa l'any 1910 ens informa dels salaris que cobraven els miners (1): els que treballaven a l'interior cobraven 3,50 pts. per dia treballat, i 3'25 pts. els de l'exterior. Es pagava per mensualitats vençudes, acabada la jornada laboral del dia senyalat, cosa que feia un encarregat que venia de Barcelona; feia la liquidació acompanyat per dos empleats més de la companyia, que havien de presenciar el moment del lliurament de l'efectiu als treballadors. Això es devia a què la immensa majoria de miners eren analfabets i no sabien signar. Segons el mateix qüestionari, el pressupost estimat per a un matrimoni amb dos fills era de 87 pts. mensuals. D'això es desprèn que a un miner, segons càlculs de la mateixa companyia, li quedaven unes 8 o 10 pessetes per als imprevists domèstics que poguessin sorgir.

Aprofitant que l'ensenyament no era obligatori, les famílies més necessitades portaven els nens i les nenes a les cases de pagès, on, a canvi de menjar, guardaven el bestiar i feien les feines que se'ls encomanava. És lògic, doncs, que

en arribar a l'edat de treballar la majoria d'infants no sabessin de llegir ni d'escriure.

A la colònia també es va bastir un edifici destinat a farmàcia on, a més del facultatiu, hi visità durant molts anys el Sr. Capell, metge de Sant Joan. El gran protagonista va ser el Sr. Agustí, farmacèutic, que exercí durant molts anys i que es va convertir en una persona molt popular al poble i a la colònia. Aconseguí portar a terme un esplèndid treball amb la seva experiència i capacitat i la gent l'apreciava tant que es pot dir que, quan va morir, tota la colònia minera va restar de dol, ja que havia fet les mateixes tasques que un metge. El seu art era elaborar medicines casolanes a base d'herbes de muntanya i també xarops que ell mateix fabricava amb un formulari propi. Tots els habitants li tenien la màxima confiança perquè quan desenganyava un malalt, rarament es curava. Tenia, com vulgarment es diu, molts anys de vol.

El 1882, quan finalment la línia del ferrocarril Barcelona-Vic-Sant Joan de les Abadesses, amb ramal de carga a Torallas, va deixar de ser un projecte per convertir-se en una realitat, l'empresa *El Veterano* va ser subrogada per una nova empresa denominada *Ferrocarril i Mines de Sant Joan de les Abadesses*, que el 1892, passaria a ser *Compañía de Ferrocarriles del Norte de España*. Aquesta empresa va resultar ser la triomfadora en l'explotació de les mines, ja que havia posat molt d'interès en l'arribada del tren fins a l'estació de Torallas. *Ferrocarriles* estava molt interessada en els combustibles que es podien extreure de

Estació i pla inclinat de Torallas
(ARXIU M. MERCADER)

la zona, car els permetia de poder continuar el desenvolupament dels combois de vapor que s'anaven estenent per tot l'Estat. Per tant, és aquí quan comença la veritable expansió a gran escala de les mines de Surroca.

El Municipi d'Ogassa, abans del descobriment del carbó, era un petit municipi de muntanya que comptava amb 274 habitants l'any 1857, escampats per algunes grans masies que, a més de l'explotació del bestiar, es dedicaven a l'agricultura. La gent de les cases més humils feien les mateixes tasques, però com que tenien pocs recursos es llogaven de jornalers o pastors a les cases més importants.

L'època esplendorosa de la colònia minera, l'any 1900, el municipi arribà a tenir 1.578 habitants. Les comunicacions es feien a través d'una extensa xarxa de vies amb desnivells naturals i plans inclinats, que tenien com a destí els mateixos vagons del ferrocarril. Fou precisament l'any 1917 quan hi va haver una important aturada o vaga per part dels treballadors, que protestaven per les precàries condicions laborals que havien anat empitjorant. Reivindicaven millores econòmiques, però també més mesures de seguretat, donat que hi havia molts accidents. Les mobilitzacions obreres i la legalització de les vuit hores (fins aleshores era de deu), l'any 1919, no foren gens propícies per a l'em-

presa, que ja arrossegava problemes de rendibilitat. A conseqüència d'aquests fets, i una mica a tall de represàlia, com sovint acostuma a passar, la companyia aprofità el moment per desfer-se de molts treballadors, i d'una manera un xic estranya es procedí al tancament de l'emblemàtic pou Macià. Semblava que començava, ara sí, la davallada de la mina.

Durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) s'establí una llei segons la qual les societats de ferrocarrils no podien ser al mateix temps explotadores de conques mineres. Per aquest motiu, la companyia va haver de fer un nou replantejament de la seva situació, precisament en un moment en què el poble i la colònia bullien d'activitat, ja que a més de les mines hi havia les fàbriques de ciment i de calç natural.

La Cooperativa obrera de consum La Surroquina

La fundació de la Cooperativa també va ser un fet important en el desenvolupament de la colònia minera. Els miners, aprofitant les circumstàncies favorables, decidiren fundar una cooperativa de consum per a tots els obrers. Fou el març de 1909 quan tiraren endavant aquella societat, i, a fi de disposar d'un local per dur-hi a terme les seves inquietuds i activitats, arrendaren can Bauma, propietat de Maria Rius, pel preu de 40 pts. anuals. Més endavant, com que les coses els funcionaven millor, van llogar un altre establiment, que a finals de 1910 van adquirir per edificar-hi el que acabaria essent la seu social. És un edifici de tres plantes, on hi havia una botiga, un cafè-bar social i una sala de ball, per passar les hores d'esbarjo.

La davallada de les explotacions

Arribat l'any 1926 l'empresa minera va considerar que ja no tenia sentit continuar l'explotació, greument afectada pel procés d'electrificació de la xarxa ferroviària que ja no consumia tant carbó, i també perquè la companyia ja havia estat subrogada a les *Minas de Barruelo de Santullán*. De fet, es tractava dels mateixos accionistes que controlaven dues societats diferents per

tal d'adaptar-se a les lleis establertes a l'època.

En ser una companyia més gran es preocuparen oportunament pel destí dels seus empleats. Aleshores varen oferir als obrers un lloc de treball als tallers que tenien instal·lats per a la reparació dels trens a Sant Andreu de Palomar, a Barcelona. Molts dels habitants del poble optaren per acceptar el que els oferien. És per això que hi ha bastants descendents de miners procedents d'Ogassa que resideixen en aquest barri barceloní. La majoria dels que marxaren els va anar molt bé; fou la solució ideal per a moltes famílies, ja que el cap de casa no hagué d'envellir a la mina i els seus descendents tingueren més oportunitats, especialment la de rebre un bon ensenyament.

Quan les Mines de Barruelo, l'any 1927, van tancar l'explotació, hi havia establertes entre Ogassa i Sant Joan de les Abadeses tres fàbriques de ciment natural i calç hidràulica (can Benet, can Martin i can Mas). Aquestes empreses, conscients que per continuar treballant els calia assegurar-se el carbó, van arrendar les mines quan semblava que no s'obririen més. Com a conseqüència de les negociacions fundaren una nova societat anomenada *Arrendatària de Surroca, SA.*, amb un capital social de 50.000 pts. i integrada per quatre socis: *Ciments de Ramon Benet* d'Ogassa, *Cemento Martin*, *Societat Anònima*

Pla inclinat de la plaça Dolça

(ARXIU M. MERCADER)

de Construccions (can Mas), ambdues de Sant Joan de les Abadeses; *Illa SA*, de Campdevàrol i, més endavant, la fàbrica *Súper Gyps Isard*, igualment de la mateixa població. Va ser així que es continuà treballant, però amb molta menys gent i a un altre ritme.

La Guerra Civil (1936-1939)

Com a conseqüència de la guerra les mines van entrar en un període de col·lectivitzacions obreres, de les quals l'*Arrendatària de Surroca* no en quedà pas al marge. Els comitès d'empresa feren funcionar les explotacions durant aquella època i la zona s'omplí d'obers d'altres conques mineres. La majoria de persones procedien d'Andalusia, on es trobaven fronts de batalla i, per tant, no podien treballar; aquests portaven l'empremta sindicalista de la CNT i de la UGT.

La conca minera de Surroca en aquells anys tornà a tenir fama. Pel que fa a la vida quotidiana, hi havia moments que s'assemblava al que hem vist més d'una vegada en les famoses pel·lícules de l'oest americà. Alguns dies de la setmana, principalment els dissabtes i els diumenges, s'organitzaven gresques amb un cert am-

bient *cowboy*. Les tavernes de can Costes, la Fonda i la Cooperativa es convertien en bulliciosos locals on es bevia molt i es jugava a cartes fins a altes hores de la nit.

La majoria dels que vingueren eren bona gent, però amb uns costums força diferents dels que tenien els veïns del poble que, amb molta paciència, van suportar de la millor manera possible la vida que portaven els novinguts; sabien que tot allò no tindria pas una durada indefinida. Així és tal com ho vaig percebre en l'experiència personal que, encara molt jove, em tocà de viure i veure.

L'aiguat del 1940

Quan tot just s'havia començat la revifalla de les explotacions mineres, que tanta falta feien en aquells moments, el mes d'octubre de l'any 1940 hi varen haver uns desastrosos aiguats. Un fenomen atmosfèric amb unes pluges torrencials que duraren més de cinc dies. Sortien dolls d'aigua arreu, i produïren grans desprendiments de terres per tot el municipi. Al torrent del bac de la Roda, situat prop de la masia de Fogonella, s'hi produí una esllavissada tan gran que es va endur part de la muntanya i, al seu pas riu avall, arrasà la casa del Molí del Clot d'en Cavats, sota mateix de Fogonella; res no es va poder fer per evitar que una nena d'uns sis anys hi perdés la vida. També, ben a prop d'allí, de la casa de can

Remitja en va quedar una sola paret.

A conseqüència de la riuada les mines sofriren danys importants, amb inundacions a l'interior i també a l'exterior. Concretament, la mina de la Gallina, va quedar pràcticament negada. Calgueren molts dies i molta feina per tornar a aixecar aquella galeria que era la via principal per arribar als avançaments de les explotacions corresponents. De manera temporal, i atès que tots els treballadors no podien entrar dins les mines, l'empresa va acomiadar una gran part del personal. Una vegada arreglats els desperfectes es va tornar a funcionar amb normalitat i es readmeteren els obrers fets fora, ja que les demandes de combustible així ho aconsellaven.

La situació de postguerra féu que els empresaris s'aprofitessin del moment, ja que veien que una altra oportunitat com aquella trigaria a presentar-se. Els beneficis foren considerables, encara que per als miners, que també eren impulsors d'aquells guanys, el moment no era tan bo; el règim dictatorial sorgit de la guerra retallava drets i llibertats dels treballadors, i durant molts anys només es va preocupar de protegir els patrons.

Els quintos

Davant d'aquestes perspectives, molts obrers nats al poble, començaren a buscar-se una altra feina a fora i deixaven el treball de minaire que havien tingut durant la major part de la seva vida. Així es podia contemplar com alguns dels homes nascuts al lloc, amb una llarga i experimentada tasca com a miners, l'abandonaven a la recerca de nous horitzons. Els patrons, en veure que els seus beneficis minvaven, cada dia que passava tenien menys interès per la seva empresa. Llavors, el govern dictatorial va aprovar una llei per la qual els treballadors de les mines quedaven exempts del servei militar. Només calia haver-hi treballat, com a mínim, durant un any i mig, abans que la seva lleva els toqués d'incorporar-se a files, i un any i mig més després de llicenciar-se. Aquesta segona part se solucionava, la majoria de vega-

des, amb un sistema de permisos llargs sense sou.

La fi de l'explotació

L'explotació anava a menys i la inflació feia que els salaris no arribessin per mantenir la família. L'any 1953 un miner de 1ª cobrava 23 pts./dia i un vagoner d'interior 15,25 pts./dia. Així, sota mínims, transcorregueren les tasques i les extraccions de mineral fins als voltants de l'any 1963. És aleshores quan comença la gran davallada del preu del carbó, en part, per l'arribada del petroli, molt més barat. Els treballadors es llogaven una altra vegada a preu fet. Aquest era un sistema de pagament diferent al salari, ja que es pagava una quantitat de diners, acordada prèviament, segons la quantitat de carbó extret.

A poc a poc vam contemplar com aquell desenvolupament industrial que havien tingut les mines de Surroca s'anava enfonsant. La immensa majoria de les empreses substituïen o adaptaven la seva maquinària alimentada pel carbó a la dels nous com-

bustibles, petroli i gasoil. El 31 de desembre de 1967, amb el vist-i-plau de les autoritats corresponents, es va procedir a la clausura definitiva de les explotacions mineres de Surroca.

La compra dels terrenys per part de l'Ajuntament

Al llarg de quasi 30 anys després del tancament de les mines es van fer moltes gestions promogudes per particulars, per tal de poder comprar els habitatges, edificis i terrenys de la colònia minera que representava una gran part del terme d'Ogassa. La possessió dels terrenys de l'explotació minera havia quedat en mans d'una societat que tenia la seu a molts quilòmetres de distància, a Lleó. Es feia molt difícil perquè només volien vendre'ls en un sol bloc i no pas fragmentats.

Finalment, l'any 1995, després d'unes llargues negociacions, la companyia minera i l'Ajuntament d'Ogassa van arribar a una entesa. Amb la constitució de la societat anomenada "Ogassa Municipal" i mitjançant un crè-

dit de la Caixa de Girona es va poder comprar tot el patrimoni i desglossar-lo en fraccions per poder adjudicar-les individualment. La major part de la venda corresponia als pisos on vivien els antics miners i els particulars, però encara quedava terreny per a futures urbanitzacions i sòl industrial.

Avui dia queden poques coses per contemplar d'aquella època: només uns munts de runa que la natura ja es va encarregant de fer desaparèixer, i diverses boca-mines construïdes amb materials prou bons com perquè, si la inconsciència humana no hi intervé en contra, puguin conservar-se molts anys. També resten algunes obres que encara avui serveixen per a la finalitat amb què es van construir, o sigui per viure-hi. Del que encara es pot contemplar destaquen els edificis que mantenen el seu origen: la casa Gran, la fonda, les oficines, can Seirac, can n'Armengol, els habitatges del Prat del Pinter i la torre. Destaquem la fàbrica dels pans (peces de conglomerats de carbó

i brea), on s'ha començat a construir el futur museu que ha de recollir material gràfic, eines, costums i, en definitiva, conservar la petjada de l'arqueologia industrial. Aquesta serà una bona manera perquè el pas del temps no esborri el que va ser una part cabdal de la història d'aquesta conca minera que va iniciar la seva història el segle divuitè.

Notes

(*) Aquest article és un breu resum del llibre publicat per Martí Mercader i Suñé el 2001 amb el títol *Les Mines de Surroca. Testimoni d'un temps*. A partir d'aquesta edició ha publicat diferents articles en revistes i ha col·laborat en congressos sobre patrimoni miner amb l'objectiu de donar a conèixer la història i el patrimoni industrial de les mines i de la colònia minera de Surroca on va néixer ara fa 84 anys i en les mines de la qual va treballar molts anys.

(1) En possessió de l'autor.

Martí Mercader i Suñé,
miner

OFICINES DE TURISME DEL RIPOLLÈS

La comarca del Ripollès compta amb cinc oficines de turisme on es pot trobar informació comarcal i específica de cada municipi del territori, i d'altres oficines o punts d'informació que assabenten a els visitants sobre llocs concrets de la comarca com són els punts d'informació de Setcases, Vall de Núria i Vallter 2000.

OT RIPOLL

Plaça de l'Abat Oliba
RIPOLL
972 702351
www.inforipoll.info
www.otripoll@ddgi.es

OT SANT JOAN DE LES ABADESSES

Plaça de l'Abadia, 9
SANT JOAN DE LES ABADESSES
972 720599
www.santjoandelesabadesses.com
turisme@santjoandelesabadesses.com

OT VALL DE CAMPRODON

Ctra. C-38, Km 9,6
CAMPRODON
972740936
www.valldecamprodon.org
turismo@valldecamprodon.org

OT CAMPRODON

Plaça d'Espanya, 1
CAMPRODON
972 740010
turismo@ajcamprodon.com

OT VALL DE RIBES DE FESER

Plaça de l'Ajuntament, 3
RIBES DE FRESER
972 727728
www.vallderibes.com

OI SETCASES

c/ del Rec, 5
SETCASES
972 136089
www.setcases.info
turismesetcases@ddgi.es

OI VALL DE NÚRIA

Estació Vall de Núria
QUERALBS
972 732000
www.valldenuria.com
valldenuria@valldenuria.com

OI VALLTER 2000

Freixanet, 1
CAMPRODON
972 740104
www.vallter2000.com
vallterra@vallter2000.com

Rd

Ripollès Desenvolupament